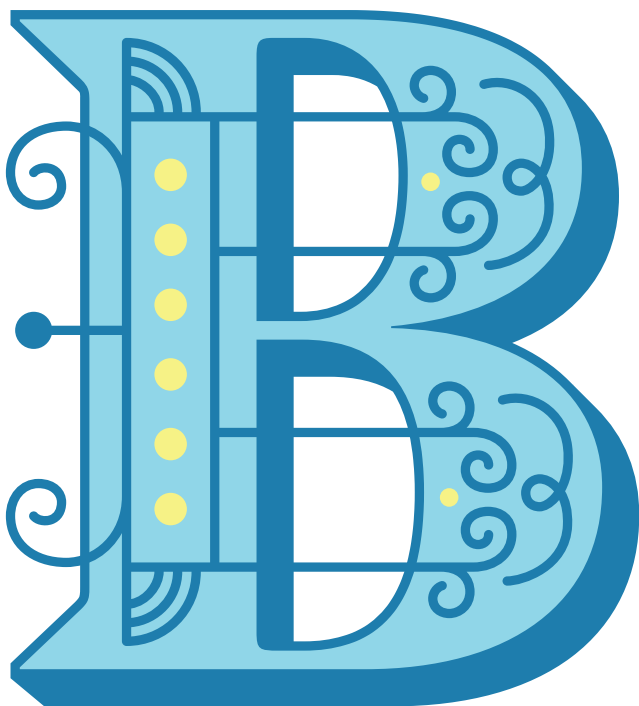

Fem pilotprojekt utforskar hembesök och möjligheter till samverkan

Bokstart

Bokstart initierades av Kulturrådet 2014 och satsningen innebar att biblioteksanställda i Göteborg, Landskrona och Södertälje började utforska hembesök som en metod för att nå fler barn och familjer. Året därpå tillkom Jämtland/Härjedalen och Västernorrland för att också ge en bild av förutsättningarna i glesbygd.

Från 2017 är Bokstart en bred nationell satsning med

möjlighet för folk- och regionbibliotek att söka bidrag för att utveckla arbete med stöd av Bokstart. Syftet med Bokstart är att stärka små barns (0–3 år) språkutveckling och läsning genom att:

- stärka föräldrar i deras betydelsefulla roll för sina barns språk-, kommunikations- och läsutveckling
- utveckla samverkan mellan folkbibliotek, barnhälsovård och förskola samt med familjen
- öka och sprida kunskap om små barns språk-, kommunikations- och läsutveckling.

Läs mer på: www.bokstart.se

Förord

Att stödja små barns språkutveckling är en strategiskt viktig fråga, för hela samhället och inte minst för områden med socioekonomiska utmaningar. Med projektet Bokstart bidrar Kulturrådet till ökad kunskap om små barns språkutveckling och läsning, liksom till ökad samverkan mellan bibliotek, barnhälsovård och förskola.

Kulturrådet började för ett antal år sedan att undersöka möjligheterna att införa ett nationellt program för att stimulera de minsta barnens språkutveckling och stödja föräldrar i deras viktiga roll. Med inspiration från det danska Bogstart initierade vi i början av 2014 den svenska satsningen – Bokstart. Initiativet togs inom ramen för det handlingsprogram för läsfrämjande som togs fram under samma period.

I den här rapporten beskriver vi satsningen och sammanfattar några av erfarenheterna från de fem pilotprojekten i Göteborg, Landskrona, Södertälje, Jämtland/Härjedalen och Västernorrland. Resultaten visar att det är angeläget att ge biblioteken och andra aktörer i familjers närhet förutsättningar att samverka kring små barns läs- och språkutveckling.

Vi vill rikta ett särskilt tack till alla som har varit delaktiga och arbetat i pilotprojekten. Tack också till den grupp av sakkunniga som var knutna till Kulturrådet under den här tiden: Pia Borrman, Maria Ehde Andersson, Astrid Frylmark, Solveig Hedenström och Gerd Almquist-Tangen.

Staffan Forssell
Generaldirektör Kulturrådet

Inledning

Bakgrund

Det finns en bred enighet bland forskare om att en god start i livet är viktig för barns tidiga språkutveckling och läsning. Föräldrar och andra vuxna i barns närhet har stor betydelse för att stimulera den utvecklingen. Det är avgörande för varje enskilt barn, och för samhället, att alla barn får en god språklig grund, med möjlighet att utveckla ett rikt språk och så småningom god läsförmåga.

Bristande läsförståelse och läsförmåga har under det senaste decenniet lyfts fram som ett växande samhällsproblem, både i Sverige och i många andra länder. När PISA (*Programme for International Student Assessment*) publicerades 2010 deltog Sverige för fjärde gången och det var då för första gången möjligt att uttala sig om en trend i kunskapsförändring när det gällde läsning.¹ Att en femtedel av 15-åringarna inte hade basfärdigheter i läsning slog ner som något av en bomb i ett Sverige som tagit god läsförmåga som något givet.

I samband med att de sjunkande resultaten blev kända togs en mängd initiativ inom EU. År 2011 bildade EU-kommissionen en *High Level Group of Experts on Literacy* och deras rapport med problembild och slutsatser publicerades 2012. En viktig slutsats i rapporten var att hela samhället måste engageras och att alla sektorer behöver samarbeta för att uppnå resultat. I Sverige antog riksdagen 2013 nationella mål för litteratur- och läsförbättring:

”Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet.”

I samband med att de nationella målen beslutades fick Kulturrådet i uppdrag av regeringen att ta fram ett särskilt handlingsprogram för att främja läsning. Inom ramen för handlingsprogrammet tog Kulturrådet initiativ till Bokstart, ett projekt inspirerat av det danska *Bogstart*. Bokstart är ett nationellt stödprogram för små barns språkutveckling. I stöd-

1. Skolverket (2010). *Rustad att möta framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap*.

programmet är samverkan med barnhälsovård och folkbibliotek en viktig del.

En viktig utgångspunkt för Bokstart har varit behovet av både tidiga insatser och fokus på samverkan. Traditionen att dela ut gåvoböcker och att biblioteken samarbetar med barnhälsovården har funnits sedan lång tid tillbaka, men omfattningen och systematiken varierar stort i kommuner och regioner. På många håll finns det ett uppenbart behov av ökad kunskap om, och ökad samverkan kring, små barns språk- och läsutveckling samt stöd till föräldrar och familjer.

En annan viktig utgångspunkt var Region Hallands rapport *Dags att höja ribban*, som togs fram med stöd från Kulturrådet.² Vi har även haft stor nytta av erfarenheter från projekt i andra länder, särskilt danska *Bogstart* och kunskapen om hur Kulturstyrelsen i Danmark har arbetat med hembesök och bokpaket i utsatta områden.

Bokstart i andra länder

Programmet Bokstart finns i dag i närmare 40 länder och i alla världsdelar. Inspirationen kommer framför allt från England där programmet kallas Bookstart och har funnits sedan 1992. Det finns även andra liknande program, som till exempel *Reach Out and Read* (ROR) i USA. Gemensamt för de olika programmen är att de bygger på bokgåvor som delas ut till nyfödda barn och nyblivna föräldrar i samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek. Ofta erbjuds flera böcker som delas ut vid olika åldrar. Bokgåvorna kombineras med goda råd och inspiration för att stimulera språkutvecklingen.

När Kulturrådet tog initiativ till Bokstart var det danska programmet Bogstart modell. Bogstart startades 2009 och verksamheten har varit koncentrerad till barn och föräldrar i socioekonomiskt utsatta bostadsområden.

Hemmets roll för den tidiga språkstimulansen

Ett grundläggande antagande – som är belagt i forskning – är att språket i huvudsak utvecklas

2. Rydsjö, Kerstin (2012). *Dags att höja ribban!* Region Halland.

under de första åren av ett barns liv och att detta sker tillsammans med vuxna i barnets närhet. Även om förutsättningarna för språkutveckling är medfödda, så är det genom samspel och interaktion med omgivningen som utvecklingen sker.

Bokstart kan ses som ett så kallat family literacy-program. Det innebär att det är ett läsfrämjande initiativ som vänder sig till hela familjer för att ge stöd och uppmuntran – utifrån insikten att familjen har en betydande roll för den enskildes läs- och skrivutveckling. Hemmet är ofta den plats där barns läsintresse tar form och forskning pekar på ett starkt samband mellan tillgång till skriftspråk i hemmet och utvecklad läsförmåga. Särskilt viktigt för barns läsutveckling är föräldrarnas engagemang, även om andra personer i barnets närhet kan ha väl så stor betydelse. Föräldrar som regelbundet stödjer sina barns lärande i allmänhet och läsutveckling i synnerhet spelar en avgörande roll för såväl barnens läsmotivation som läsfärdighet. Av den anledningen är det viktigt att informera och inspirera föräldrar till att stimulera barns språkutveckling tidigt i barnets liv.

När det gäller barns tidiga språkutveckling råder det konsensus bland forskare både om vikten av en god språklig start i livet och om föräldrarnas betydelse för utvecklingen. I forskningen om familjens och hemmiljöns påverkan på barns läsutveckling finns det gott om exempel på de långsiktiga effekterna av ett tidigt föräldraengagemang.³

Ett exempel är avhandlingen *Tidig språkstimulering av barn* (1993) där Ann-Katrin Svensson pekar på att betydelsen av tidig språkstimulans genomgående betonas inom olika forskningsinriktningar. Svensson sammanfattar några av forskningens slutsatser, bland annat den att information till föräldrar om språkstimulering påverkar den grad av interaktion som föräldrarna har med barnen och höjer kvaliteten på den stimulans som barnen får i hemmet. Det vill säga, föräldrar med kunskaper om stimulansens betydelse språkstimulerar sina barn mer än andra, och dessa barn klarar sedan läsandet och skrivandet bättre än barn som fått mindre stimulans.

De goda effekterna av högläsning på barns språkutveckling är en annan faktor som är väl dokumenterad inom forskningen. Högläsning är ett sätt att ta del av en berättelsegemenskap, att dela en läsupp-

levelse som skapar band och referensramar mellan exempelvis förälder och barn, syskon, eller i en grupp på förskolan. I synnerhet för de allra minsta barnen kan högläsning innebära en väsentlig del av den psykologiska anknytningen till andra.

Barn som läser bättre än sina jämnåriga läser mer, och blir därmed ännu bättre på att läsa. Barn som läser sämre läser mindre, med följden att de ytterligare hamnar efter.

Bokstart som pilotprojekt

Med initiativet till Bokstart har Kulturrådet haft intentionen att erbjuda en insats som är både generell och riktad, men som har fokus på barn och familjer i områden med störst behov. Möjligheten att få utveckla ett rikt språk i gemenskap och interaktion med bekräftande vuxna är viktigt för alla barn. Eftersom socio-ekonomisk bakgrund har stor, och växande, betydelse för barns möjligheter i Sverige, beslutade Kulturrådet att låta pilotomgången inledningsvis rikta sig mot särskilt utsatta områden. När satsningen utökades med kommuner i glesbygd och gjorde vi urvalet utifrån andra faktorer, till exempel geografiska. Fokus i utformningen av pilotomgången var hembesök men en utgångspunkt var också att utveckla samverkan, framför allt mellan folkbiblioteken och barnhälsovården, för att förbättra kvaliteten och långsiktigheten.

Under de tre år som pilotprojekten har pågått har Kulturrådet erbjudit olika former av stöd och följt verksamheten på nära håll. Vi har genomfört utbildningar vid fem tillfällen och Kulturrådet har också stått för en del material samt för ett särskilt urval av bokgävor.

Urvalet av böcker har funnits för barn i åldrarna 6 månader, 1 år, 18 månader och 3 år. Totalt 48 boktitlar valdes ut av sakkunniga med lång erfarenhet av att arbeta med barns språkutveckling och barnböcker. De kriterier som togs fram och användes handlade om:

- läsinspiration
- lekbarhet
- språkstimulans
- mångfald
- bilduttryck
- genus
- tillgänglighet
- utgivning och spridning.

Tillsammans med bokgävor har det också funnits en broschyr med boktips, en föräldraguide, fakta-

3. Innehållet i detta avsnitt bygger till delar på kapitlet *Tidig lässtimulans* i Jonas Anderssons rapport *Med läsning som mål* (Kulturrådet 2015).

blad om barns språkutveckling utifrån de olika åldrarna samt ett mjukisdjur – Bokstartselefanten. Faktabladen har översatts till 25 olika språk. Projekten har i redovisningar och halvårsrapporter löpande beskrivit arbetet som pågått.

Den här rapporten beskriver de första åren med Bokstart i Sverige och gör några nedslag i de

erfarenheter som gjordes under åren 2015–2017, när fem pilotprojekt arbetade intensivt med att nå de minsta barnen och de vuxna i deras närhet. De som arbetade i projekten utforskade hembesök som metod och på olika sätt sökte de samverkan med andra aktörer. Två reportage, ett från Södertälje och ett från Göteborg, illustrerar några av de resultat som Bokstart har uppnått.

Läser på hjärtats språk

Ibland är Paula stressad, städar för snabbt och springer upp och ned för trapporna hemma. Då kommer dottern Ida, 1,5 år, ofta med en bok och en uppfordrande blick. Ida har förstått att läsningen är bästa vägen till en lugnare mamma.

– Det är jättebra för mig, säger Paula. Pulsen går ner, vi är nöjda och får en fin stund tillsammans.

Text och foto: Carmilla Floyd

Familjen får besök av en bokstartare i Södertälje

Familjen Dreher bor i Lina i Södertälje, ofta utpekad i medierna som ett av Sveriges farligaste områden. Men Paula och hennes man Holger, som arbetar i närheten, känner inte igen sig i den beskrivningen

– Det tog ett tag innan vi förstod att vi bor i ett så kallat ”utsatt område”. Människor som inte bor här har ofta en väldigt negativ bild men vi trivs jättebra.

När Paula från Finland och Holger från Tyskland kom till Sverige för tio år sedan använde de mest engelska både på den utbildning som Paula gick och på Holgers arbetsplats.

– Det var när vår dotter Emma föddes som vi bestämde oss för att vi måste lära oss bättre svenska, säger Paula. I dag är Emma fem år och talar svenska, tyska och finska obehindrat. ”Kiiija”, bok på finska, var ett av lillasyster Idas allra första ord. Hon har älskat böcker sedan hon var sex månader och fick besök av Bokstart.

– Vi fick ett brev hem från biblioteket, minns Paula. Det var på svenska, arabiska och engelska. Inte fin-

ska tyvärr! Där stod att de ville komma förbi och berätta om läsning. Det var ett trevligt brev som väckte intresse men första tanken var faktiskt: Oh nej, ytterligare ett tecken på att vi bor i ett utsatt område! Jag hade också velat ha lite mer information om tanken med projektet.

Paula letade upp på Bokstarts hemsida och fick veta mer.

– Jag upptäckte att det handlade om att få igång läsning och språkutveckling tidigt för barnens skull. Och att det inte alls bara skedde i så kallade ”farliga förorter” utan även på landet, till exempel. En kompis blev lite avundsjuk. ”Varför kommer de inte till oss?” minns Paula med ett skratt.

Låtsasfika och gosedjur

I brevet angavs datum och tid för besöket och att det gick bra att ringa och ändra tid. Men Paula som är föräldraledig var hemma med båda barnen när det ringde på dörren. Utanför stod två kvinnor, bibliotekarier, med boken i händerna. Emma, fem år, var också med under besöket och bjöd på låtsasfika med kanelbullar av trolldag och mjuka tygbakelser.

Paula läser favoritboken Mamma borta tillsammans med dottern Ida.

– Emma bjöd på oss på låtsaskaffe medan bibliotekarierna packade upp böcker till Ida och gosedjur.

Paula har läst mycket böcker tidigt även för Emma, och fick nu bekräftat från bibliotekarierna hur viktigt det är för barnets språkutveckling att börja så tidigt som möjligt.

– Barnens ordförråd växer och de får lättare att sätta ord på sina känslor, säger Paula som kan ge många exempel på hur Bokstart bidragit till att stärka henne i föräldrarollen, från ökad närhet och kommunikation till förmågan att hitta ett lugn.

– Jag frågade också om det var viktigt att läsa på svenska för Ida men de sa: ”Nej. Använd hjärtats språk.” Det tyckte jag var så fint, för så var det inte förr. När jag möter äldre finnar, de som kom till Sverige på 1960-talet, berättar de att experterna sa till dem att det var skadligt att prata finska med barnen och att det skulle motverka integrationen. I dag vet vi ju att det är tvärtom!

Böcker på alla språk

När Bokstartsbibliotekarierna kom på återbesök efter en tid var familjen utomlands.

– När vi kom hem låg en lapp i brevlådan med inbjudan till biblioteket i stället. Vi gick dit och hämtade fler böcker till Ida och nu är vi ofta där, även Emma. Vi lånar böcker, går på sagostunder, läslovsaktiviteter och pyssel. Utbudet av böcker på olika språk har vuxit mycket jämfört med när vi flyttade hit.

Hemma hos familjen svämmar bokhyllor, golv och leklådor över av böcker på tyska, finska och svenska.

– Vi har ingen TV, säger Paula nästan lite ursäktande, så vi läser mycket tillsammans.

Utöver de spontana stunderna försöker föräldrarna också att ha rutiner så att läsningen aldrig glöms bort.

– Det tror jag är viktigt. Jag läste att dagens vuxna har enormt svårt att släppa sina mobiler, koncentrera sig och hitta den där närheten med sina barn. Där hjälper läsningen till.

Eftersom Paula är föräldraledig är det just nu mest hon som läser med barnen. Pappa Holger engage-

rar sig också men har ibland lite svårt att förstå de enklaste barnböckerna, säger Paula och skrattar.

– Han är ingenjör och är mer van vid tyska barnböcker som ofta är ganska tekniska. ”Hur funkar det här”. Han förstår helt enkelt inte vad de svenska barnböckerna handlar om! Men han ser ju hur Idas ordförråd växer. Det har vi också fått bekräftat från förskolan, att Emmas språkutveckling ligger långt fram.

Paula älskar däremot de svenska böckerna för små barn.

– De är fantastiska för de är verkligen skrivna ur barnens perspektiv. Jag översätter ofta till finska medan vi läser och det har varit enormt bra för min svenska. Ibland läser jag böckerna själv i förväg för att vara säker på att jag förstår allt. Och jag tror att barnen tycker om det, för det blir mer som att jag berättar med egna ord och det går inte så fort heller.

Bokstart har betytt mycket för familjen Dreher men nu har Paula hört att projektet kanske inte kommer att fortsätta.

– Jag hoppas att det inte stämmer för jag tycker att det är så bra. Bokstart behövs, inte bara för läsning och språkutveckling. Det lugnar ner oss lite och ger en viktig stund tillsammans.

Tre favoriter

- *Lalo trummar* av Eva Susso och Benjamin Chaud
- *Mamma borta* av Chris Haughton
- *Säger hunden* av Pija Lindenbaum

Biblioteken i Södertälje är med i Bokstart sedan mars 2015 och uppmuntrar småbarnsföräldrar att börja läsa tillsammans med sina barn tidigt för att stimulera språkutveckling och läslust. Familjer som bor i Hovsjö, Ronna, Östertälje, Geneta, Fornhöjden, Pershagen, Brunnäng, Glasberga, Järna, Lina Hage, Saltskog, Viksberg, Västergård, Hölö-Mörkö samt Mölnbo har fått besök av Bokstart.

Äntligen fokus på de yngsta!

– Allt fler inser vikten av att satsa på små barns språkutveckling, ett familjecentrerat arbetssätt och hembesök. Där passar Bokstart in som handen i handsken, säger Gertrud Widerberg, projektsamordnare för Bokstart i Göteborg.

Text: Carmilla Floyd

Foto: Anna von Brömsen

Bokstart – projektet lever vidare i Göteborg

Gertrud Widerberg har arbetat med Bokstart sedan starten 2015, då biblioteksanställda blev bokstartare och började göra hembesök hos familjer i några delar av stadens mest utsatta områden, Gårdsten och Bergsjön.

– Den stora skillnaden var att vi började göra biblioteksarbete utanför biblioteket och gick hem till möjliga brukare. Det har inneburit att vi i ännu högre grad än annars försöker utveckla ett personligt bemötande utan att bli för privata. Att vi dessutom får sätta tydligt fokus på den allra tidigaste språkutvecklingen hos barn är en utmaning men också ett enda stort: Äntligen!

Inledningsvis fanns en oro för att familjerna skulle uppfatta bokstartarna som mästrande eller som kontrollanter.

– I stället välkomnas vi i princip alltid med mycket värme och intresse. Ofta möts vi av uppdukade bord med godsaker, säger Gertrud. När vi frågar om vi får komma tillbaka strax innan barnet fyller ett år får vi till svar att vi är välkomna tillbaka när vi vill.

Två av Göteborgs bokstartare läser varje vecka för

barn på Öppna förskolan och möter ofta familjer som har lockats dit efter ett Bokstartbesök.

– Just lusten att snart ses igen har gjort att många familjer har besökt både Öppna förskolan och biblioteket för kanske första gången. Det är smickrande för oss men framför allt toppen för barnet och familjens framtida möjligheter till ett rikare liv.

Genom Bokstart kommer de biblioteksanställda i kontakt med människor som har olika relationer till läsning. En del har liten eller ingen läsvana.

– När de ser barnets glädje och intresse för böckerna sås ett frö till att umgås med barnet kring böcker och läsning. De flesta vet redan att det är viktigt men nu får de upp ögonen för att det skapar roliga och mysiga stunder.

Det unika med Bokstart är inte bara att de allra yngsta står i centrum utan också ett starkt fokus på hela familjen.

– Vi bokstartare träffar inte bara barn och föräldrar utan även mor- och farföräldrar, syskon, släktingar,

"När de ser barnets glädje och intresse för böckerna sås ett frö till att umgås med barnet kring böcker och läsning" säger Gertrud Widerberg.

vänner och grannar. De är alla en del i varandras utveckling och historia även kring språk, läsning och skrivande. Det handlar verkligen om "family literacy". Ibland besöker vi familjer där föräldrarna inte är vana läsare men det märks att det sex månader gamla barnet redan har en läsförståelse. Det

är ofta tack vare äldre syskon som har tagit hem böcker från förskolan och skolan och läst tillsammans med sin lillebror eller syster.

En del familjer blir förvånade över att det går att läsa för så små barn. Då förklarar bokstartarna att

det inte handlar om regelrätt läsning i början utan om att kommunicera kring boken, till exempel peka och prata om bilderna.

– Första steget mot bra språkutveckling brukar vara när barnet tuggar eller slår på boken, säger Gertrud.

Den största utmaningen är att alls få komma hem till familjerna. De får ett brev inför besöket om att bokstartarna är på väg, men mellan 30 och 40 procent öppnar inte när bokstartarna kommer.

– På en del dörrar står det fel namn, några är bortresta och andra kanske inte vill ha besök, säger Gertrud. Det skulle kunna uppfattas som en dålig siffra men när vi i princip alltid möts av glädje från de vi faktiskt träffar, väljer vi att fokusera på det.

En ytterligare utmaning har varit uppdraget att samverka med aktörer inom barnhälsovården.

– Vi har inte samma huvudman och det finns regleringar kring barnhälsovårdens verksamhet som försvårar. Dessutom är de så pressade i utsatta områden så det är begripligt att de inte alltid tar emot oss med öppna armar. Att pilotprojektet bara har omfattat en liten grupp av barnhälsovårdens upptagningsområde har de själva uppgett som en försvårande faktor. Men det är viktigt att fortsätta och utveckla samarbetet, för vi strävar mot samma mål, barnets bästa, och vet att samverkan mellan aktörer är en stark framgångsfaktor.

Sedan starten 2015 har Gertrud och hennes kolleger träffat ungefär en tiondel av alla nyfödda i de utvalda stadsdelarna, drygt 160 familjer per år. Merparten av dem har inte svenska som modersmål och i många familjer talar föräldrarna olika språk.

– Ganska ofta är det lite språkhinder men när vi möts öga mot öga i en trygg miljö går det överraskande bra ändå, säger Gertrud. Frågor om flerspråkighet kommer ofta upp. Rådet vi ger är att kommunicera med barnet på sitt hjärtas språk, det man blir arg och det man blir kär på. Det är dessutom bästa grunden för barnets inläring av svenska.

Hösten 2017 sjösattes Bokstart i ytterligare ett område i Göteborg. Verksamheten är finansierad av kommunala medel utifrån ambitionen att bli *Staden där vi läser för våra barn*, en del inom satsningen *Jämlikt Göteborg*.

– I dagsläget har vi finansiering fram till årsskiftet men förhoppningen är att kunna utöka verksamheten nästa år till alla ”särskilt utsatta” bostadsområden. Vi får också många förfrågningar om att föreläsa om vårt arbete för kollegor runt om i landet. Även förskolepedagoger och personal inom barnhälsovården hör av sig, säger Gertrud. Det har gjort att vi alla har blivit bättre på att återberätta våra erfarenheter både muntligt och skriftligt. Gertrud och hennes kollegor valde tidigt taktiken att ständigt reflektera, byta erfarenheter och våga förändra.

– Vi beslutade oss för att inte nöja oss med att gissa oss fram utan pröva saker i praktiken. I Lövgärdet har vi till exempel riktat oss till familjer där någon av föräldrarna har fått sitt första barn eller där det första barnet har fötts i Sverige. Det har visat sig framgångsrikt och där fungerar också samverkan med barnhälsovården fantastiskt. BVC informerar familjerna vid ett av besöken där om att Bokstart kommer att höra av sig. Det har gjort att vi får komma hem till en mycket högre andel av familjerna än tidigare.

Alla bokstartare för någon form av loggbok men framför allt samtalar de med varandra och delar erfarenheter och tankar.

– Alla vittnar om att hembesöken gör det uppenbart att vi aldrig ska tro oss veta något om dem vi möter eller hur saker ska fungera. Vi kan bara försöka förhålla oss på ett lyhört och respektfullt sätt. Då lär vi oss så mycket mer och blir mycket mer trovärdiga.

Gertruds bästa tips till nya bokstartare som planerar för hembesök

- Se till att ni är några stycken och avsätt tid och möjlighet för att reflektera tillsammans. Då lär ni er mer och arbetet blir ännu roligare.
- Utse en samordnare som ansvarar för logistiken och det praktiska kring såväl material som hembesöken. En sådan funktion har stor betydelse, särskilt vid uppstarten av projektet.
- Var ödmjuka inför er själva och dem ni besöker. Hembesöket kan få stor betydelse även om det är ganska kort. Kom ihåg att ni är oinbjudna gäster och inte vet någonting om dem ni möter.
- Ha tålamod när det gäller samverkan med andra aktörer. När ni har fått mer praktisk erfarenhet kommer fler att lyssna och inse vilken bra insats ni gör och vilka viktiga medspelare ni är.

Erfarenheter från pilotprojekten

2014 fördelades bidrag till läsfrämjande insatser för tre pilotprojekt inom Bokstart. Syftet var att utforska hur hembesök kunde genomföras i utsatta områden som en metod för att stimulera små barns språkutveckling. Bidragen beviljades för pilotprojekt i Göteborg, Landskrona och Södertälje. Året därefter beviljades regionerna Jämtland/Härjedalen och Västernorrland bidrag för att utforska Bokstart utifrån förutsättningarna i glesbygd.

Kulturrådet bedömde att projekten, som vände sig direkt till föräldrar i områden, som den dåvarande regeringen betecknat som utanförskapsområden, skulle kunna bidra till ökad kunskap om hur uppsökande arbete kan utvecklas. Förhoppningen var att det material och de metoder som prövades i pilotprojekten också skulle kunna tjäna som inspirations- och kunskapsunderlag för kommande arbete i kommuner och regioner.

Kulturrådet fördelade 2015 projektbidrag på cirka 1,6 miljoner kronor på de tre första projekten. För år 2016 och 2017 har 3,8 respektive 4 miljoner kronor fördelats på fem projekt.

Uppföljning av projekten

Under de här tre åren har Kulturrådet kontinuerligt följt upp de fem pilotprojekten och på olika sätt samlat in de lärdomar och erfarenheter som har gjorts. Syftet med uppföljningen har varit att kunskaper och erfarenheter ska tas till vara för projektens egen utveckling men också för att Kulturrådet ska kunna utveckla Bokstart i hela landet utifrån svenska förutsättningar. Uppföljningen har bestått av både terminsrapporter, årliga redovisningar och mängder med samtal. Projekten har i sina rapporter fokuserat på följande delområden:

- hembesök
- samverkan
- organisation
- utbildning och fortbildning
- kommunikation
- övergång till reguljär verksamhet.

I januari 2017 skickade vi också ut en enkät till projektledarna och de övriga deltagarna i projektet. Av 58 mottagare svarade 40 stycken (70 procent). Enkäten innehöll två frågeområden; den

ena delen bestod av frågor om fortbildning och den andra delen av frågor om materialet.

Kort om projekten

Regionbibliotek Stockholm initierade projektet i Södertälje. Därefter har projektet letts av Södertälje stadsbibliotek med hjälp av kommunens filialbibliotek. 277 barn har tagit del av Bokstart i Södertälje och 462 hembesök har genomförts i följande områden: Hovsjö, Ronna, Östertälje, Geneta, Fornhöjden, Pershagen, Brunnäng, Glasberga, Järna, Lina Hage, Saltskog, Viksberg, Västergård, Hölö – Mörkö samt Mölnbo.

Projektet i Göteborg har letts av Göteborgs stadsbibliotek i samarbete med stadsdelsbibliotek i Angered och Bergsjön. I Göteborg har totalt 256 barn tagit del av Bokstart och 413 hembesök genomförts.

Projektet i Landskrona har letts av Landskrona stadsbibliotek och vänt sig till två stadsdelar, Centrum/Öster och Karlslund. I Landskrona har 272 barn tagit del av Bokstart och 444 hembesök genomförts.

Projektet i Jämtland/Härjedalen har letts av den regionala biblioteksverksamheten i regionen. Projektet har riktat sig mot glesbygdsmråden och omfattat regionens samtliga åtta kommuner där de har träffat cirka 550 barn och genomfört cirka 700 hembesök. Kommunerna var Bergs, Bräcke, Härjedalen, Krokom, Ragunda, Strömsund, Åre, Östersund.

Projektet i Västernorrland har letts av länsbiblioteket och har vänt sig till asylsökande och nyanlända med små barn som primär målgrupp. Projektet har haft målgruppen barn i åldern 0–5 år och träffat 239 familjer runt om i regionen, framför allt på asylboenden men också på till exempel öppna förskolor.

Hembesök – möjligheter och utmaningar

Sammanlagt har pilotprojekten träffat cirka 1 600 barn och genomfört cirka 2 260 hembesök sedan starten 2015.

Skilda förutsättningar i de olika pilotprojekten
Projektens geografiska och organisatoriska förute

sättningar har varierat. Att göra hembesök i några av Göteborgs eller Landskronas stadsdelar har skilt sig från att göra hembesök i Jämtland/Härjedalens glesbygd. Att som bokstartarna i Västernorrland besöka familjer på asylboenden har också inneburit både andra möjligheter och utmaningar. De möjligheter till samarbete och samverkan som funnits verkar också delvis ha påverkats av projektens olika organisatoriska sammanhang, bland annat den struktur och den ledning som har funnits.

Med riktade besök når vi ut till fler familjer

Att med riktade besök få möjlighet att nå också familjer som annars inte utnyttjar biblioteket har varit motiverande och man har ofta också tagit tillfället i akt att bjuda in till träffar både på biblioteket och på till exempel öppna förskolor. Man har även kunnat informera om bokbussar och andra verksamheter som riktar sig till föräldrar med små barn. Föräldrar som upplevt sig vara medvetna om språkets och läsningens betydelse har vid några tillfällen tackat nej till besök men många gånger också blivit glada över påminnelsen om att läsa också för de minsta och av betydelsen av språkstimulans. Familjer som av olika anledningar varit svåra att nå eller som har valt att inte ta emot ett hembesök har varit välkomna att hämta påsarna på biblioteket där de har fått ett samtal med genomgång av böckerna och informationen.

Projektens rapporter vittnar samstämmigt om vinster med att möta barn och familjer på deras hemmaplan. Genom hembesök har bibliotekspersonal fått en personlig stund tillsammans med familjer och överlämnat böcker anpassade för aktuella åldrar. De har även i en trygg miljö kunnat tipsa om ytterligare barnböcker och berättat varför det är viktigt att prata och läsa med barnet. I Södertälje upplevde bokstartarna att deras besök gav viktiga verktyg till hela familjen, och att även syskon har kunnat involveras på ett positivt sätt. Vanligtvis har familjerna först kontaktats med särskilda vykort som i vissa fall följts upp med sms eller samtal. Familjerna har sedan besökts när barnen varit cirka 6 månader och 12 månader. En del besök har gjorts vid 18 månader men när barnen är i den åldern har familjerna ofta bjudits in till evenemang på biblioteken.

Uppmuntran till föräldrar att använda sitt språk

Vid hembesöken har bokstartarna presenterat sig och berättat vad projektet Bokstart går ut på. Samtal har sedan förts om barns språkutveckling, om vikten av att kommunicera och läsa samt om hur man kan prata kring böckerna med barnen. Bok-

startarna har uppmuntrat föräldrarna att tala sitt modersmål, sätta ord på vad de gör tillsammans, berätta för barnet, samtala med barnet, upptäcka och peka i böckerna tillsammans, rimma, ramsa, och sjunga och inte minst att ha en positiv och trevlig stund tillsammans. Utgångspunkten har varit att det är fördelaktigt om föräldrar använder det språk de är mest bekväma med, för att på så sätt bli bättre språkliga förebilder för sina barn.

Hur har materialet fungerat?

Ibland har bara den ena föräldern varit med vid besöket, ibland bägge eller någon annan släkting. Under besöken har bokstartarna betonat att de vuxna är förebilder för barnet – när de vuxna själva läser och intresserar sig för böcker, gör barnet också det. Inom samtliga projekt anger bokstartarna att de har fått ett mycket positivt bemötande vid besöken. Samtliga projekt har också använt sig av material som Kulturrådet har tagit fram för att sprida projektets budskap. Att information om barns språkutveckling funnits på olika språk har varit särskilt uppskattat. Urvalet av böcker har också uppskattats även om en hel del synpunkter kommit in, till exempel önskemål om böcker utan text eller på andra språk. Flera projekt har också efterlyst mer information om Bokstart, till exempel i form av en broschyr, eftersom många familjer blir nyfikna och vill veta mer. Minst intresse har funnits för gosedjuret.

Kommunikativa och språkliga utmaningar

Samtliga projekt har redovisat att det har funnits olika utmaningar kring kommunikationen vid hembesöken. Allt från hur familjerna ska kontaktas till att det ibland har saknats ett gemensamt språk. Kontakten med familjer, till exempel inför besök, vid återbesök, i de fall ingen har varit hemma, har projekten fått god rutin på. Här har erfarenhet varit nödvändig och lösningarna delvis varierat utifrån förutsättningarna i varje situation. Inom varje yrkesprofession finns också särskilda kunskaper och kompetenser som behöver tas tillvara i olika situationer. Till exempel i de fall där barnavårdscentralspersonal har informerat om att bokstartarna ska kontakta familjen har det tydligt underlättat för bokstartarna att sedan få göra sina hembesök hos familjen.

Flerspråkighet är något som många har önskat mer kunskap om. Samtidigt har exempelvis bokstartarna i Göteborg beskrivit det som värdefullt att få arbeta med flerspråkighet och att det har varit utvecklande för deras yrkesroll. Projektet i Lands-

krona lyfter i sammanhanget också värdet i att ha haft en arabisktalande bokstartare. Bokstartarna i Göteborg rapporterar att de, mot slutet av projektperioden, allt oftare lyfter både den språkutvecklande fördelen med att låta barnet gå i förskola och vinsten med att föräldrarna själva utvecklar sin svenska för att kunna stötta barnet framöver.

Ökad tillit med relationsbygge

En annan viktig aspekt som flera projekt lyft i sina redovisningar är den relation som skapas och byggs med vårdnadshavarna genom barnen. Bokstartarna har kunnat informera om bibliotekens verksamhet i trygg miljö och skapa en ingång för många familjer att ta steget och besöka både bibliotek och öppna förskolor. På olika sätt vittnar projekten också om att de blir en slags länk till annat stöd som samhället erbjuder. På det sättet blir det tydligt att Bokstart bidrar till integration även utöver att stimulera språkutveckling. Sammanfattningsvis tycks syftet med hembesöken vara väl uppfyllt.

Samverkan – viktigt men svårt

Samverkan var en viktig utgångspunkt i arbetet med Bokstart, främst mellan barnhälsovård och folkbibliotek men till viss del även andra aktörer som förskolan och öppna förskolan. Vissa projekt har också samarbetat med helt andra aktörer, exempelvis bostadsbolag, studieförbund och kyrkans förskola.

Att få till samverkan har ibland varit svårare än vad projekten kanske hade förväntat sig, även om personalen på barnavårdscentraler (BVC) och familjecentraler ofta har varit positiva till Bokstart. I samtliga projekt har de biblioteksanställda arbetat intensivt med att få till samarbete med BVC eller familjecentraler, något som bland annat försvårats av att det inte finns en samlad organisation. Styrningen av de olika verksamheterna ser olika ut svårigheterna speglar en utmaning som finns på flera nivåer – både lokalt, regionalt och nationellt.

Folkbibliotek och barnhälsovård har båda uppdrag att stödja barns språkutveckling och bägge institutionerna ska finnas till för *alla* barn och familjer, även om uppdragen skiljer sig åt. Folkbibliotekens uppdrag utgår ifrån bibliotekslagen (2013:801) där det står att ”folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar”. Barnhälsovårdens uppdrag utgår från ett flertal lagar, till

exempel från hälso- och sjukvårdslagen (2017:30). Rekommendationer för arbetet finns samlade i den webbaserade *Rikshandboken – barnhälsovård*⁴ och barnhälsovården gör språkbedömningar vid flera tillfällen under barnets första tre år.

Folkbiblioteken är en kommunal angelägenhet medan barnavårdscentralerna tillhör landstinget. Trots olikheter i organisationerna har bibliotek och barnhälsovård länge samarbetat i Sverige. Den sammantagna bilden är att det finns en mängd beprövade erfarenheter och metoder för att stimulera små barns språkutveckling men att det ofta saknas gemensamma strukturer för samverkan mellan de olika aktörerna.

Organisationen av projekten

Organiseringen av Bokstart har, i de flesta fall, skötts av en samordnare eller projektledare som samlar personal från biblioteken. Dessa har tillsammans utgjort en projektgrupp, som i sin tur har haft en styrgrupp bestående av samordnaren, bibliotekschef och ett antal andra utvalda personer i kommunen eller regionen. Vissa projekt har också haft särskilda referensgrupper kopplade till sig för att nå ut med hembesök som metod och för att göra projektet känt och förankrat. Referensgruppens medlemmar har också bidragit med kunskap, erfarenheter och reflektioner kring arbetet. All personal som har genomfört hembesök har varit biblioteksanställda, främst barnbibliotekarier. Ett projekt valde också att anställa en pedagog med erfarenhet från öppen förskola.

Samordnarens roll har varit viktig för varje projekt, som drivkraft och för att ge stöd och rådgivning till personal inför och efter hembesök. Kontaktytorna har, för flera av dem, varit många. Samordnarna i projekten har haft olika mycket tid avsatt, från 25 till 75 procent av tjänsten, för att bland annat stötta bokstartarna, samordna nätverk i stadsdelar och kommuner, ansvara för fortbildning, beställa och distribuera böcker, hantera kontaktuppgifter till familjerna och ansvara för budget och uppföljning. I något fall har samordnaren även arbetat aktivt med flera olika referensgrupper och varit ute i andra regioner för att berätta om arbetet.

Fortbildning – önskemål och behov

Kulturrådet har under perioden genomfört fem fortbildningstillfällen. Samtliga projekt har också genomfört egna fortbildningar och dessutom deltagit i andras när det har varit aktuella teman för

4. <http://www.rikshandboken-bhv.se/> 2018-02-06

dem. Samtliga projekt har vid olika tillfällen varit och berättat om sina erfarenheter för andra i olika sammanhang.

När det gäller fortbildning för personer som arbetat med Bokstart har Södertälje till exempel anordnat föreläsningar om flerspråkighet och deltagit i regionbibliotekets dag med inriktning för de minsta barnen. Även i Göteborg har det genomförts kontinuerlig fortbildning kopplat till flerspråkighet. I Västernorrland erbjöds fortbildning genom föreläsningar med forskare, en integrationsstrateg, politiker och vårdutvecklare. I Jämtland/Härjedalen såg man ett särskilt behov av att anordna en regional utbildningsdag om kommunikation och bemötande utifrån pilotprojekt och i Landskrona har man påbörjat deltagande i en aktionsforskningscirkel.

De som svarade på den enkät som Kulturrådet skickade ut i januari 2017 hade i varierande grad deltagit i den fortbildning som genomfördes av Kulturrådet, men var överlag nöjda med de fortbildningstillfällen som de hade deltagit i. Vidare ansåg de som svarade på enkäten att träffarna hade fungerat som just gemensam fortbildning för dem som ingått i projektet.

Av de svarande tyckte 86 procent att de hade tillräckliga kunskaper för att genomföra hembesök. Ett behov som lyftes handlade om bemötandeteknik i allmänhet, eftersom detta att göra hembesök i många fall betyder att bokstartarna kliver ur sin vanliga roll. 75 procent ansåg sig också ha tillräckliga kunskaper om flerspråkighet. Trots detta handlar en hel del av fritextsvaren i enkäten om just flerspråkighet och om behovet av mer kunskap. När det gäller samverkan mellan bibliotek och barnhälsovård angav 65 procent att de hade tillräckliga kunskaper.

Sammanfattningsvis gav projekten uttryck för behov av:

- erfarenhetsutbyte med andra bokstartspiloter
- fortbildning och kunskap om flerspråkighet
- fördjupade kunskaper om små barns språkutveckling vid olika åldrar
- fortbildning med perspektiv från logopeder
- mer kunskaps- och erfarenhetsutbyte när det gäller hembesöken (exempelvis BVC-erfarenheter)
- mer kunskap om de olika rollerna och uppdragen för bibliotek, barnhälsovård och förskola
- mer exempel på god samverkan mellan bibliotek, barnhälsovård och förskola.

Från projekt till ordinarie verksamhet

Frågan om hur Bokstart ska leva vidare i kommunerna, stadsdelarna och regionerna när projektet är slut har varit levande under en stor del av projekttiden, men den aktualiserades särskilt under 2017. De tre första piloternas sista projektår sammanföll också med att regeringen gav Kulturrådet uppdraget att vidga satsningen och då också inkludera förskolan. I utlysningen av bidrag var fokus nu inte längre heller enbart på hembesök utan det blev möjligt att söka för en bredd av arbetssätt och metoder.

I slutet av projekttiden började projekten undersöka nya vägar, både med fokus på att utveckla verksamheten med hembesök och på att hitta andra sätt att arbeta hållbart och långsiktigt. Även om hembesöken har varit en unik möjlighet att arbeta riktat har projektdeltagarna också sett behov av att undersöka nya vägar, både ur ett resursperspektiv men även för att mer öppet kunna bjuda in andra sektorer till samverkan.

Samtliga projekt har sett fördelar med Bokstart så som det varit utformat, men det har också funnits svårigheter. Bokstart har till exempel uppfattats som resurskrävande ur personalsynpunkt, framför allt i glesbygd där också resorna har tagit mycket tid. Alla projekten kommer dock att leva kvar i någon form i den ordinarie verksamheten och samtliga kommer att försöka fortsätta att ha resurser för att arbeta med någon form av hembesök eller uppsökande verksamhet.

I *Södertälje* fortsätter eventuellt biblioteket driva projektet som en del av verksamheten och Regionbiblioteket kommer då att finnas med som stöd vid behov. Ambitionen är att fortsätta försöka nå fler barn i kommunen och få fler involverade och engagerade i projektet.

I *Göteborg* har satsningen *Jämlikt Göteborg* som ett av sina fokusområden att ge varje barn en god start i livet. Ett annat område är *Staden där vi läser för våra barn* där Bokstart har blivit en del av mobiliseringen för läsning. Det betyder att hembesöken hos barn som är mellan 6 och 11 månader fortsätter, liksom någon form av aktiviteter för barn som är 18 månader. Stor vikt kommer framöver att ligga på att utveckla formerna för att bli ännu bättre på att samverka med barnhälsovården, socialtjänsten, förskolan och den öppna förskolan.

I *Landskrona* fortsätter man att utforska olika former och metoder för Bokstart i samarbete med Region Skåne. Förhoppningen är att fördjupa den påbörjade samverkan med BVC och familjecentraler kring familjer med små barn. Några bokstartare ska också delta i en aktionsforskningscirkel på Malmö universitet tillsammans med andra bibliotek i Skåne med syfte att utforska olika arbetssätt

I *Västernorrland* arbetar man för att projektet ska övergå från länsbiblioteket till kommunbiblioteken i de sju kommunerna. Länsbiblioteket har bjudit in chefer för de tre sektorerna bibliotek, barn-

avårdscentraler och förskola i kommunerna för att diskutera hållbara och långsiktiga former för Bokstart.

I *Jämtland/Härjedalen* finns förhoppningar i de flesta kommuner om att kunna fortsätta med hembesök även efter projektet. Flera kommunbibliotek har planer på att erbjuda ett 6-månadersbesök i kombination med ett 18-månadersprogram på biblioteket. Exakt hur Bokstartsarbetet ska kunna övergå i ordinarie verksamhet är dock inte klart förrän i början av 2019.

Avslutande reflektioner

De första åren med Bokstart i Sverige har resulterat i värdefulla kunskaper och erfarenheter. En del av all denna kunskap och erfarenhet finns samlad för Kulturrådet att ta del av och kommer att utgöra grund för den fortsatta utvecklingen av Bokstart.

En hel del kunskap är i hög grad praktisk erfarenhetskunskap och förvaltas sannolikt bäst av de som har arbetat, eller fortfarande arbetar, i projekten. Hit hör till exempel mängder med lokal praktisk erfarenhet från planering, genomförande och uppföljning av hembesök. Denna typ av kunskap pekar mot betydelsen av erfarenhetsutbyten av olika slag, med utgångspunkt i de verksammas egna frågor.

Särskilt framträdande är frågan om samverkan och vikten av just samverkan kring barns språk- och kommunikationsutveckling verkar inte nog kunna betonas. Samtidigt behöver lösningarna sannolikt vara lokala i många fall. Ett steg kan vara att tydligare göra skillnad på *samarbete* och *samverkan* och då förstå samarbete som det gemensamma praktiska arbetet och samverkan som ett mer systematiskt, och eventuellt avtalsstyrt, arbete ”där syftet är att man ska uppnå något som man inte ensam kan åstadkomma”.⁵ För att en formaliserad samverkan ska komma till stånd behöver arbetet vara väl förankrat. Dilemmat med ”eldsjälsbaserade” samarbeten har lyfts förut och pekar mot vikten av styrning från chefer och ledning.⁶ Inte minst i skapandet av hållbara strukturer.

Förutsättningarna för samverkan finns beskrivna till exempel i Socialstyrelsens kunskapsöversikt *Samverkan för barns bästa* (2018) och tas också upp i deras *Vägledning för barnhälsovården* (2014). De svårigheter som projekten beskriver kan belysas utifrån de förutsättningar för samverkan som här beskrivs utifrån *de tre s:en*: styrning, struktur och samsyn. Ett fortsatt arbete med att utveckla förutsättningar för samverkan verkar nödvändigt och öppnar upp för nya möjligheter när nu fler kommuner och regioner sökt och beviljats bidrag inom ramen för Bokstart.

Bibliotekens utmaning med att få till stånd samverkan med barnhälsovården kan också, åtminstone

till delar, ses i ljuset av olika omvärldsförändringar. Socialstyrelsen beskriver till exempel hur ”tillkomsten av nya aktörer och nya driftsformer inom välfärdssektorn [...] inneburit ett större utbud av BVC och förskolor som föräldrar kan välja mellan”, och detta har samtidigt inneburit att det är fler parter som ska samverka.⁷ Det har inte alltid varit lätt att veta till vem man ska vända sig när det inte finns en gemensam organisation. Nya former för samverkan har behövts (och behöver) skapas, vilket också tar tid. Detta har även betydelse för samverkan med förskolan framöver, som även den är både geografiskt och organisatoriskt spridd.

En annan konsekvens av samhällsutvecklingen som nämns i Socialstyrelsens rapport är ”en allt högre grad av professionalisering och specialisering inom verksamheter som riktar sig till barn”. Här kan, trots många andra vinster, samverkan försvåras eftersom ”kunskap utvecklas parallellt inom olika verksamheter med begränsat utbyte mellan dem”.⁸ Här kan fortbildning över sektorsgränserna vara en viktig del i ett gemensamt kunskapsbygge och i skapandet av ökad samsyn. Det behöver skapas utrymme för de olika professionerna att ta del av gemensam kunskap och, framför allt, att få möjlighet att diskutera gemensamma frågeställningar och att utmanas i dessa.

Läsfrämjande och språkutvecklande insatser för barn i tidig ålder har stor betydelse och hembesöken hos familjerna har på många sätt varit en arbetsmetod som har möjliggjort möten med familjer som har kunnat utgå från just deras situation. Det är inte alltid lätt att avgöra vilka insatser som ger bäst effekt, utifrån de mål som har satts upp, och kommuner och regioner behöver föra diskussioner om hur *varje* barn och *alla* familjer (inte bara de flesta) ska nås av språkutvecklande insatser. För att ge alla barn möjligheter att utveckla sitt språk och bli läsare behövs *både* breda generella satsningar och mer riktade. I arbetet med att kartlägga hur det ser ut och analysera de behov som finns är det fördelaktigt om detta görs sektorsövergripande, och samtidigt används som grund även för framtida samverkan.

5. Ögland, Malin (2013). *Taxonomier – verktyg för biblioteksutveckling*. Regionbibliotek Stockholm.

6. Se till exempel Rydsjö, K. (2012) *Dags att höja ribban!*

7. Socialstyrelsen (2014) *Vägledning för barnhälsovården*.

8. Socialstyrelsen (2014) *Vägledning för barnhälsovården*.

Läs vidare

- European Commission (2012). *EU High Level Group of Experts on Literacy. Final Report.*
- Hampson Lundh, Anna och Katarina Michnik (2014). *Samarbete mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige: En utökad kartläggning och nulägesbeskrivning.* Region Halland.
- Kulturrådet (2015). *Med läsning som mål. Om metoder och forskning på det läsfrämjande området.* Författare Jonas Andersson.
- Rydsjö, Kerstin (2015). *Dags att höja ribban! Samverkan för små barns språkutveckling.* Region Halland.
- Skolverket (2010). *Rustad att möta framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap.*
- Socialstyrelsen (2013). *Samverka för barns bästa – en vägledning om barns behov av insatser från flera aktörer.*
- Socialstyrelsen (2014). *Vägledning för barnhälsovården.*
- Ögland, Malin (2013). *Taxonomier – verktyg för biblioteksutveckling.* Regionbibliotek Stockholm.

Kulturrådet har regeringens uppdrag att främja läsning och stimulera små barns språkutveckling. Bokstart är en nationell satsning som vänder sig till föräldrar och vuxna i barns närhet.

Kulturrådet, Box 27215, 102 53 Stockholm
Telefon: 08 519 264 00, www.bokstart.se

Foto omslag: Susanne Kronholm

KULTURRÅDET